

Paksa Rudolf

VEZÉR ÉS PRÓFÉTA

Szálasi-kultusz a hungarista mozgalomban

A szélsőjobboldal vonzódása a vezérkultuszhoz közismert. Ennek legkézenfekvőbb okát abban láthatjuk, hogy a szélsőjobboldal megerősödése krízishelyzetekhez köthető, ilyenkor pedig megnő az igény a válságban gyorsan és hatékonyan cselekvő teljhatalmú vezér iránt. Hogy mennyire alapvető, ösztönös emberi igényről van ez esetben szó, azt jól mutatja az ókori római köztársaság példája, ahol krízishelyzetben teljhatalmú *dictator* választottak. Igaz, az ő megbízása csak a válság megoldásának időtartamára szólt, így a *collegialitás* (a politikai kontroll) elvét és a különböző érdekek megjelenítésének teret adó testületek működését csak átmenetileg függesztették fel. Ezzel szemben a modern diktatúrák megteremtői nem átmeneti, hanem állandó politikai berendezkedésnek szánták a diktatúra intézményét – az állítólagos „hatékonyság” jegyében. Az eltérő érdekeket megjelenítő „felesleges viták” helyett a diktátornak elvileg minden (olykor egymással ellentétes) érdeket össze kellett volna egyeztetnie – feloldva ezzel a marxi osztályharcot a „közös nemzeti érdek” jegyében. Hitték, hogy ha a társadalom minden csoportja képviselőt kap a parlamentben (például szakmánként, amint a Mussolini-féle korporatív parlament esetében), akkor ennek nyomán az állam egyetlen politikusa, a Vezér meg fogja találni a mindenkinek megfelelő megoldásokat. Éppen ezért rajta kívül más politikusra már nem is lett volna szükség, hanem csak a diktátor elképzeléseit megvalósító szakértőkre, közigazgatási bürokrátákra. Nem lehet nem észrevenni e modell hasonlóságait a katonai hierarchiával. Nem is véletlen tehát, hogy a szélsőjobboldali mozgalmak minden tekintetben vonzódtak a militarizmushoz, s nagy becsben tartották a katonai tapasztalatot. Jól látható az is, hogy a szélsőjobboldal a kivételes állapotokat (krízisek, háborúk) tekintette mintának a mindennapok megszervezésére is. Mindennek eszmei alapja az volt, hogy az állam életét permanens válsághelyzetként, örökös harcként értelmezték. Ennek megfelelően politikai riválisaikat és azok támogatóit sem ellenfélnek, hanem egyenesen ellenségnek tekintették. S mivel saját magukat a „nemzeti érdek” kizárólagos letéteményesének tartották, így szemükben „ellenségeik” egyúttal a „nemzet ellenségeiként”, „hazaárulókként” tűntek fel.

A mondottak fényében egyáltalán nem lepődhetünk meg azon, hogy 1919-ben, az összeomlott Monarchia és Nagy-Magyarország romjain éppen a szélsőjobboldali csoportok részéről jelent meg a leginkább az igény a határozott kezű vezetés iránt. Így ők váltak Horthy legelkötelezettebb támogatójává, a fővezér felemelkedésének első propagandistáivá.¹ Horthy ugyanis minden szempontból megtestesíteni látszott elvárásait:

¹ TURBUCZ Dávid: *A Horthy-kultusz és a radikális jobboldal (1919–1924) = Visszatekintés a 19–20. századra*, főszerk. Erdődy Gábor, ELTE Történelemtudományok Doktori Iskola, Új- és Jelenkori Magyar Történeti Program, Budapest, 2011, 112–126.

az ország legmagasabb rangú katonája volt, akinek a világháborúban hősiest tetteket tulajdonítottak, a jelenben pedig az egyetlen jelentősebb (bár a megszálló seregekkel nem összemérhető) magyar katonai erővel rendelkezett, s egyúttal kellőképp erélyesen lépett fel politikai „ellenségeivel” szemben. Nem véletlen az sem, hogy a Horthyt hirdető propaganda éppen az erős kezű vezetőt (és a hős katonát) magasztalta a fővezérben. A szélsőjobboldalon ekkor úgy gondolták, hogy Horthy (katonai) diktátorként vehetné át a hatalmat, s a nemzet erőinek megszervezésével megvédhetné, illetve visszaszervezhetné Nagy-Magyarország egykori területeit, vagy legalábbis vezető szerepet vihetne egy nemzetközi antibolsevista összefogásban.² A hagyományos politika hívei azonban hamarosan lebeszéltek Horthyt a diktatúrára vonatkozó elképzelésekről és a külpolitikai kalandorakciókról. A konszolidáció mellé álló Horthyban egyre inkább csalódtak egykori szélsőjobboldali hívei, akiknek politikai törekvéseivel 1923-ra már egyértelműen szembefordult a kormányzó.³ Minden bizonnyal csak azért nem vált szemükben az „eszme elárulójává”, mert az egykori fővezért – aki a katonai hierarchiában egyértelműen fölöttük állt – ilyen váddal illetni függelemsértés lett volna a militáris eredmények hangsúlyozó szélsőjobboldaliak szemében. A történetek megideologizálására kialakult az az elképzelés, hogy Horthyt csak a „rossz tanácsadók” térítették el az eredeti célkitűzésektől (az egyébként konkrétan soha ki nem fejtett „szegedi gondolat”) megvalósításától. Így a későbbi szélsőjobboldali törekvések egyik célja (egészen 1944 nyaráig!), hogy Horthyt visszanyerjék ügyüknek.

A vezérelv (a sokat emlegetett *Führerprinzip*) ugyanakkor nemcsak hazai forrásból és az amögött álló ösztönös emberi igényből táplálkozott, hanem nyugati minták révén is megerősítést nyert. Mindenekelőtt Mussolini fasiszta állama szolgáltatta a példát. Jól látható ez az 1930-as évek elejére miniszterelnökké emelkedett Gömbös Gyula esetében.⁴ Igazán markánsná azonban a német mintát másoló magyar nemzetiszocialisták körében vált a vezér utáni igény. Leginkább az okozott problémát, minden politikai ambícióval rendelkező politikus(jelölt) saját pártot akart alapítani, hogy annak ő lehessen a vezére. A magyar nemzetiszocialista tábor személyi ambíciókból fakadó széttagoltsága aztán rendre élcelődés tárgya lett a politikai riválisok sajtójában. Jellemző momentum, hogy Meskó Zoltán és Böszörmény Zoltán közös pártszervezése is ezért hiúsult meg 1932-ben. A parlamenti képviselő Meskó nem volt hajlandó alárendelődni a mozgalmatszervező Böszörménynek, hogy a leendő pártnak mindössze parlamenti szócsöve legyen. Így a két Zoltán útjai elváltak: Böszörmény a később kaszárkeresztesnek nevezett mozgalmat, Meskó pedig az utóbb nyilaskeresztesnek hívott mozgalmat alapította meg.

Böszörmény esete egyébként remekül példázza a saját vezérkultusz megteremtése iránti igényt. Ennek érdekében Böszörmény saját személyének vezérkultuszát állított

² PRITZ Pál: *Horthy Miklós és a katonai diktatúra*, Történelmi Szemle 2011/1., 127–139; TURBUZ DÁVID: *Horthy Miklós, Napvilág*, Budapest, 2011.

³ LÁSD PAKSA RUDOLF: *A magyar szélsőjobboldal története*, Jaffa, Budapest, 2012 vonatkozó fejezetét (valamint a kötetben található részletes szakirodalmi ajánlót).

⁴ VONYÓ JÓZSEF: *Gömbös Gyula és a jobboldali radikalizmus. Tanulmányok*, Pannónia, Pécs, 2001.

ta mozgalma középpontjába.⁵ A korábban újságíróként dolgozó, s költői ambíciókat is mutató politikus számos brosúrát jelentetett meg, melyek a személye iránti feltétlen engedelmességet hangsúlyozták, s azt ígérték, hogy egyik napról a másikra véget vet a gazdasági válságnak (a zsidó vagyonok szétoztásával). Jellemző, hogy a párt tagjai Böszörmény iránti hűséget esküdtek, s a „Heil Hitler!” köszöntés mintájára az „Éljen Böszörmény!” fordulattal üdvözölték egymást. Idővel a vezért dicsőítő verseket külön kötetbe is gyűjtötték, s megjelent Böszörmény életrajza is – melyben kiemelt jelentőséget kapott az a kitaláció, hogy a vezért állítólag Hitler személyesen fogadta, s ezzel az ő mozgalmát ismerte volna el a „hivatalos” magyar nemzetiszocialista tömörülésként.⁶

A vezérkultusz nemcsak az Alföldön szervezkedő kaszáskeresztes mozgalomban, hanem a fővárosból a Dunántúl felé terjeszkedő nyilaskeresztes mozgalomban is meghatározó volt. Igaz, itt nem alakulhatott ki a Böszörményre jellemző erőteljes vezérkultusz, mivel a nyilaskeresztes mozgalom nem egyszemélyes mozgalom volt.⁷ Annak politikai súlyt és sikert az adott, hogy Meskó előbb gróf Pálffy Fidélt, majd a dúsgazdag gróf Festetics Sándort is bevonta a pártvezetésbe. Így született meg előbb az „országos vezér” – „dunántúli vezér”, majd a „háromtagú vezérlőtanács” fogalma. Ez azonban nem vált tartós megoldássá, mert Festetics személyes ambícióit nem elégítette ki a kollektív vezérségből való részesedés. Jellemző, hogy saját hetilapjának (Mezőföld) a „magyar jövő új nemzeti mozgalmának vezérorgánuma” alcímet adta, noha a nyilaskeresztes mozgalom „hivatalos” lapja Meskó újságja (Nemzet Szava) volt.

Festetics előszeretettel szerepelt vezérként.⁸ Ez magyarázza, hogy mintegy fél éves együttműködés után elhagyta a Meskó alapította nyilaskeresztes mozgalmat, s saját pártot alapított. Idővel azonban kiderült, hogy a katonásan pózoló és saját rohamosztagot szervező Festetics inkább a hírnevet és a szereplési lehetőséget kereste, radikalizmusa nem volt elég „forradalmi”. Így az 1935-es választáson szerzett mandátumát 1939-ben már nem tudta megtartani. Festetics több szempontból sem volt alkalmas arra, hogy vezető szerepet töltsön be a nemzetiszocialista táborban. Hitelességét jelentősen rombolta, hogy 1918-ban sógora, Károlyi Mihály kormányában miniszterséget vállalt, majd Gömbös kormánypártjából kilépve lett nemzetiszocialista. Emellett végül azt sem tudta elhíttetni választóival, hogy dúsgazdag arisztokrataként elkötelezett híve a radikális társadalmi-gazdasági átalakulásnak (beleértve a nagybirtokok elvételét is). Ebben csak kisebbséget játszott szerepet, hogy arisztokratikusan raccsoló beszéde elidegeníthette a szavazókat. Kezdetben ugyanis éppen ezért lehetett sikeres, mert a hagyományos elitbe tartozott, s így hihető volt, hogy Horthyhoz is bejáratos arisztokrata parlamenti képviselőként hangot tud adni a nemzetiszocialisták követeléseinek. Összességében sokkal

⁵ *Mit akar a Nemzeti Szocialista mozgalom? És kicsoda Böszörmény Zoltán a magyar mozgalom vezére?*, Nemzeti Szocialista Magyar Munkáspárt – Centrum Kiadóvállalat, Budapest, é. n.; BÖSZÖRMÉNY Zoltán: *Vérem és oltárom*, Magyar Szoc. Orsz. Pártja, Budapest, 1930; *Böszörmény Zoltán élete*, Kaszáskeresztes Párt, h. n., é. n.

⁶ *A nemzeti szocialisták könyve. A Böszörményi mozgalom lényege*, Fáklya, Budapest, 1935.

⁷ PAKSY Zoltán: *A nemzetiszocialista mozgalom megszerveződése, párt- és regionális struktúrája Magyarországon az 1930-as években*, Múltunk 2009/3., 202–237.

⁸ PÜSKI Levente: *Festetics Sándor, a „nyilas gróf” politikai pályája = Történeti tanulmányok XIII.*, Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, Debrecen, 2005, 157–168.

nagyobb súllyal eshetett latba, hogy Festeticsnek nem volt önálló mondanivalója. Lelkesedett Mussolini és Hitler nézeteiért, de saját személyét és mozgalmát felbérelt újságíróval népszerűsítette.⁹ Vagyona miatt azonban az induló nemzetiszocialista mozgalom meghatározó alakja lehetett. Jelentőségét az is mutatja, hogy több irányból is megpróbálták lejáratni a saját tábora előtt. Így rendszeresen vádolták szociális érzéketlenséggel (különösen a baloldali sajtó láttatta szívesen a kizsákmányoló nagybirtokos szerepében), s folyamatosan célozhattak Röhmrel való vélelmezett hasonlóságára (ha jól értjük az utalásokat: elsősorban annak homoszexualitására vonatkozóan). A leginkább azonban az ártott személyes hírnevének, hogy idegen őseit és vélelmezett zsidó felmenőit emlegették fel neki.

Az 1935-ös parlamenti választás bebizonyította, hogy számottevő a fogadókészség a nemzetiszocialista eszmékre. A kérdés mindössze az volt, hogy ki lesz alkalmas a szétaprózódott és egymással rivalizáló szélsőjobboldali tábor egységbe szervezésére. Jelöltre természetesen nem volt hiány. A „láthatatlan front” megszervezésének programját a Festetics által támogatott Marsovszky György hirdette meg, elképzeléseit azonban hamarosan bekövetkező hirtelen halála miatt nem válhatta valóra. 1937-ben a már ismertetett vezérek és még legalább tucatnyi többé-kevésbé neves vezéraspiráns közül végül Szálasi Ferenc emelkedett ki. Szálasi személye alapjaiban véve alkalmasnak mutatkozott a szélsőjobboldali vezér szerepére. A politikai életbe a katonai karrierlehetőség feladása árán lépett be, ami már önmagában is sugallta elhivatottságát. Rangja (1933-ban vezérkari őrnagy lett, igaz, 1934-ben éppen politikai szerepvállalása miatt kizárták a vezérkarból) pedig tiszteletet parancsolt a militarista beállítottságú szélsőjobboldali körökben. Közismert volt emellett szociális elkötelezettségéről, puritán életviteléről és őszinteségéről is, amelyek hitelesítették radikalizmusát. Ugyancsak javára vált, hogy saját elképzelései voltak, sőt a nemzetiszocialista ideológia egy sajátos, magyar változatát (hungarizmus) is kidolgozta. (Ebben a magyar szélsőjobboldal hagyományaival összhangban jelentős szerepet kapott a kereszténység és az antiszemitizmus, viszont a népeket faji alapon hierarchikus rendszerbe illesztő német fajelméletnek Szálasi nem volt híve.) Mindezekhez képest eltörpült a tény, hogy írásai és beszédei gyakran érthetetlenek, de legalábbis követhetetlenek voltak – olykor még a legközelebbi híveinek is. Ezért (de főleg sajátos kifejezésmódjáért és szóalkotásaiért) a kortárs politikai riválisok sajtója rendszeresen pellengérré állította, az utókor pedig többnyire értetlenül áll a rejtély előtt: hogyan lehetett sikere? A magyarázat minden bizonnyal abban rejlik, hogy népszerűséget nem elgondolásainak összeszedettségével és kidolgozottságával, hanem sokkal inkább lényegi üzenete és jól érzékelhető elhivatottsága miatt szerzett. A kulcs gondolatok (a rendszerváltás követelése, a fennálló hatalommal való szembenállás, a markáns és koncepciózus zsidóellenesség, az alsóbb rétegek felemelésének ígérete a gazdagok korlátozása árán stb.) ugyanis sugárzott beszédeiből, ahogy Szálasi fanatizmusa is, amivel éppenséggel hitelesítette szándékai őszinteségét. A leginkább azonban mégis az használt vezéri ambícióinak, hogy a hatalom komoly veszélyként tekintett rá, pártját és újságját betiltotta, őt és híveit pedig bíróság elé idézte.

⁹ BARBÁCSI Simon: *Az enyingi „nyilas ház”. Festetics nyilaskeresztes vezér vallomásai*, Enying, 1935.

Amikor 1937 nyarán, a rá kiszabott rövid börtönbüntetése után szabadult, több nemzetiszocialista vezéraspiráns a nemzetiszocializmus ügyének mártírjaként üdvözölte. Szálasi feltűnése egyébként oly hirtelen volt, hogy a rivális politikai sajtó azt feltételezte: rejtőzködő gazdag politikusok állhatnak mögötte.¹⁰ E feltevésnek egyébként maga Szálasi táplálta azzal, hogy 1935-ben megszervezett és 1937-ben betiltott első pártjának (Nemzet Akaratának Pártja) csupán „irodavezetőként” címezte saját magát, s a párt vezetőjének egy kilétét titokban tartó „magas rangú személyt” mondott. Ilyen azonban minden bizonnyal nem volt. Ma már nem tudható, hogy az üresen hagyott vezéri szerepet vajon már ekkor is Horthynak szánta-e Szálasi, vagy valóban Taby Árpád lett volna a háttérből végül elő nem bújó pártvezér, ahogy azt akkoriban többen feltételezték. Akárhogy volt is, Szálasi kormányzóhűsége egészen 1944-ig töretlen volt. Amiképpen az a meggyőződése is, hogy Horthyt kell megnyernie ügyük diadalra juttatásához. 1937 augusztusára viszont egyértelműen Szálásiban látták sokan a szélsőjobboldal lehetséges vezérét. Azonban még mindig nem ő volt az egyetlen lehetséges jelölt. Mindemellett nem kis hátrányt jelentett számára, hogy se pártja, se sajtója nem volt, ahogy tőkéje és országgyűlési képvisellete sem. E szempontból volt meghatározó fontosságú az 1937. október 24-i nyilas egyesülési gyűlés a budai Vigadóban.

Az október 24-i találkozót az ifjabb Balogh István és Kémeri Nagy Imre szervezte, akik meggyőztek további hat kisebb szélsőjobbaldali frakciót, hogy közös név alatt (A Magyar Nemzeti Szocialista Párt) egyesüljenek. (Balogh 1935-ben Festetics-párti jelöltként szerzett országgyűlési mandátumot, Kémeri Nagy pedig a fővárosi ifjúság körében volt népszerű.) Az egyesült párt ifjabb Balogh személyében parlamenti képviselőhöz, gróf Széchenyi Lajos révén párhelyiséghez (a később emblematicussá váló Andrassy út 60.-hoz), valamint sajtóhoz (a Fiala Ferenc szerkesztette Összetartáshoz és a Balogh szerkesztette, ám anyagi gondokkal küzdő Szittyá Kürthöz) is jutott. Az egyesülési gyűlés jelentős eseménye volt még, hogy Málnási Ödön ekkor kötelezte el magát nyilvánosan a nemzetiszocialista tábor mellett. Az egyesült párt élén – az erőviszonyokat is tükröző – háromfős vezetőség állt: Balogh István, Széchenyi Lajos és Szálasi Ferenc. Hamarosan azonban változás állt be az erőviszonyokban. Alig egy hónappal az egyesülés után (november 28-án) egy debreceni nagygyűlésen Balogh és Kémeri Nagy I. Miklós néven királlyá kiáltotta ki Horthyt – természetesen annak tudta és beleegyezése nélkül.¹¹ A politikai fiaskó nyomán Szálasi kizáratta a pártból két politikai riválisát, s Balogh helyét Szálasi egyik megbízható embere, Csia Sándor vette át a háromfős pártvezetésben.

A párt tagjai ekkor agresszív propaganda-hadjáratba kezdtek, azt hirdetve, hogy 1938 az ő sikerük éve lesz. A belügyminiszter a hangos és radikális ellenzéki formációt 1938. február 21-én feloszlatta, Szálásit és 72 társát pedig letartóztattatta. A látványos előretöréséhez ekkor a vezetés három tagja járult hozzá jelentősen: Szálasi, Málnási és Hubay Kálmán. Hubay gömbösista miskolci újságíróként és korábban turulista diákvezérként

¹⁰ *Hogyan lett Szálásiból vezér – és kik állnak mögötte?*, Népszava 1937. augusztus 10.

¹¹ KEREPESZKI Róbert: „Éljen I. Miklós, Magyarország királya!” – Egy politikai gyűlés háttere és körülményei = *Emlékkönyv L. Nagy Zsuzsa 80. születésnapjára*, szerk. Kovács Zoltán – Püski Levente, Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, Debrecen, 2010, 135–152.

szerzett hírnevet. A nemzetiszocialista mozgalomhoz 1938-ban csatlakozott, s március végén egy időközi választáson parlamenti mandátumot is szerzett. Ekkortól ő lett a mozgalom parlamenti szócsöve és a hamarosan újjáalakított párt hivatalos vezetője – képviselőként ugyanis nagyobb mozgástere volt, mint egy mandátummal nem rendelkező politikusnak. Hubay megleégedett a párt ügyvivőjének szerepével, s a szimbolikus vezéri pozíciót fenntartotta Szálasinak. Hubay tehetséges szervezőnek bizonyult, az addig főként utcai akciókhoz szokott pártot a hagyományos politika eszközeivel erősítette meg. Sőt: az általa irányított propagandagépezet hamarosan két jelentős eredményt is elkönnyelhetett. Mitikus magasságba emelte az 1938 nyarától 1940 ősziig börtönben ülő Szálas személyét, emellett az 1939-es választáson a nemzetiszocialista tábor a legnagyobb ellenzéki frakcióvá, annak vitathatatlan vezetőerejévé pedig saját pártját tette.

Számunkra most elsősorban a Szálas köré szervezett kultusz érdekes, aminek technikai kivitelezéséért Hubay, tartalmáért pedig Málnási felelt. 1938-ban a hungarista mozgalom a propaganda eszközeinek megdöbbentően széles tárházát vonultatta fel. Hangzatos jelszavakat és nyilaskereszteket festettek nyilvános felületekre (házfalak, járdák), plakátokon hirdették magukat, nagy tömegben terjesztettek röplapokat és broszúrákat, propaganda-levelezőlapokat küldtek szét, saját napilapot (Magyarság) szereztek, tömegdemonstrációkat (nagygyűléseket, tüntetéseket, sztrájkokat) rendeztek, Szálas-emléktárgyakat készítettek, titkos rádióadást sugároztak, s a pártéletre (pártvacsorák, kirándulások, közös mozilátogatás, kultúrestek, előadások, taggyűlések, közös mise) is figyelmet fordítottak. Mindezek mellett erőszakos utcai akciók (például a szocdemekkel kiprovokált utcai verekedések) révén is rendszeresen feltűntek a híradásokban. Nem lehet kellőképpen hangsúlyozni annak jelentőségét, hogy a szórványosan megjelenő időszakos lapok és a finanszírozási nehézségekkel küzdő, időnként átmenetileg betiltott párthetilap (Összetartás) mellett 1938. május 20-tól a Magyarság című napilap is a hungaristák sajtójaként működött Hubay szerkesztésében.

A Szálas-kultusz tartalmi újdonsága abban állt, hogy a szélsőjobboldalon hagyományosan meglévő militarista alapú erőkultuszt Málnási kiegészítette – és sok esetben felül is írta – a kereszténységre való állandó utalással.¹² Ennek jegyében Szálas a Megváltóval, a hungarista mozgalom a korai kereszténységgel került párhuzamba. Az egymásra vetítéshez a szenvedés motívuma adta meg az alapot. Az ekkor született hungarista motó szerint ugyanis „nagyöntek nélkül nincs feltámadás”, vagyis Szálas és a mozgalom más tagjainak börtönbüntetése, az ellenük indított perek, a szervezés nehézségei (párt-és lapbetiltások), demonstrációik erőszakos korlátozása és a kemény rendőri fellépés mind-mind a majdani győzelemért tudatosan és hőiesen vállalt áldozattá magasztosult. Az önfeláldozás gesztusát hangsúlyozta a Szálasnak tulajdonított „Inkább hős egy pillanatig, mint rabszolga egy életen át!” mondás is. A párt kettős eszményképe a hős katona és a rendíthetetlen keresztény lett, aki egyszerre jelenítette meg az erőt, bátorságot, harcra való készséget, de egyúttal az igazságért való türelmes szenvedés erényét is. Hősi küzdelmét a keresztény eszmék jegyében folytatja az ateizmus megnyilvánulásainak

¹² TÓTH Andrea: *Egy Vezér imázsa: Szálas Ferenc bebörtönzése és a hungarista propaganda*, Valóság 1992/6., 51–64.

tekintett bolsevizmus és liberalizmus, valamint a „Krisztus-gyilkos” zsidósággal szemben. Nem véletlen tehát, hogy minden rossz hátterében a Jézus árulójának és megfeszítőjének tartott zsidóságot vélték felfedezni, miközben időről-időre megkísérelték azt bizonygatni, hogy maga Jézus történetesen nem is volt zsidó.¹³ Hovatovább Jézusnak a templomi kufárokkal szembeni haragját a „zsidó bankokrácia” elleni fellépés előképeként értelmezték, Júdásban pedig a nemzetáruló kommunisták elődjét fedezték fel. Egyáltalán nem lepődhetünk meg azon, hogy a nemzetiszocialista mozgalmakkal szemben fellépő belügyminisztert és főrendőröket zsidó származással, zsidóbarátsággal vagy zsidó rokonsággal vádolták. (Alkalmassint ebből még Horthynak is kijutott – igaz, nem a nyilasok „hivatalos” propagandája szintjén, hanem a névtelenül terjesztett rölapokon.) A mozgalommal szembeni fellépést pedig egyenesen a keresztényüldözésekkel állították párba. Ezzel kapcsolatosan Málnási úgy nyilatkozott: „Reméljük, hogy nem fognak bennünket megfosztani az üldözésekben rejlő hatalmas támogatás értékétől a jövőben sem.”¹⁴ Noha a mozgalomnak számos kisebb-nagyobb mártírja volt – így például az 1938. december 1-jei hungarista tüntetés feloszlításának halálos áldozata, esetleg azok, akiket Szálasi éltetése miatt tartóztattak le, vagy engedély nélküli plakátragasztásért internáltak – a hungarista szenvedéstörténet központi alakja természetesen a Megváltóval párhuzamba állított vezér volt.

Szálasi a hungarista propaganda szerint igazságtalanul ítélték el, s a börtönben különösen sok megpróbáltatásban volt része. Hangsúlyozták, hogy a Csillagbörtön „9323-as számú fegyencét” tudatosan elszigetelik a többiektől, hátrányos körülmények között tartják (rossz cella, rossz higiénés viszonyok, nem engedik saját evőeszközeit használni), aminek hatására megbetegedik (kötőhártyagyulladás, izületi panaszai vannak), de orvost nem hívnak hozzá – hovatovább veszélyben forog az élete. Fiala Ferencnek a Magyarság olvasói számára készített „riportja” olyan nagy felzúdulást váltott ki az olvasók körében, hogy végül a szerkesztőségnek külön cikkben kellett megnyugtattania a Szálasi életéért aggódó olvasókat. A propaganda külön kiemelte Szálasi elmagányosodását. (Ezt más internált vagy bebörtönzött hungaristák kapcsán is megtették, s általában is hangsúlyozták mozgalmuk magányosságát, egyedüliségét.) A közölt beszámolók kitértek arra, hogy Szálasi családja mennyire szenved a fiú, a testvér bebörtönzésétől. Az érzéketlen leírásokban mintegy manifesztálódott a tiszta eszméiért küzdő magányos hős és a tisztátalan elnyomó hatalom ellentéte.

A Szálasi-kultusz kialakításában a sajtón kívül egyéb eszközök is szerepet játszottak. Hubay rendszeresen napirenden tartotta Szálasi bebörtönzésének kérdését a parlamentben. Szabadon bocsátásáért tüntetést és sztrájkot szerveztek, vagy éppen miséket mondatnak, sőt olyanok is voltak, akik fegyveres puccsal vagy épp a belügyminiszter elrablásával tervezték kiszabadítani a vezért.¹⁵ Ezek az akciók azonban legfeljebb figyelemfelkeltésre voltak alkalmasak, eredményt tehát csak annyiban értek el, hogy tovább

¹³ ZAJTI Ferenc: *Zsidó volt-e Krisztus? A semitizmus és skythizmus nagy harca*, Reé László, Budapest, 1937; RÖCK Gyula: *Zsidó volt-e Jézus? Tanulmány*, Bagó Mihály, Dombóvár, 1943.

¹⁴ Magyarság 1938. augusztus 23., 3.

¹⁵ MÁTHÉ Áron: *Nyilaskonspiráció: szervezkedések a hatalom megragadására és megtartására*, Valóság 2006/5., 54–66.

építették a Szálasi körüli kultuszt. E célt szolgálta például az 1938. október 4-i (Ferenc napi) úgynevezett „rabvacso”, amelyet előre megtervezett koreográfia szerint minden pártszervnek egyidőben kellett megtartania. A terem főfalára a nyilaskereszt mellé kikerült Szálasi arcképe, alá pedig a „Nagypéntek nélkül nincs Feltámadás” felirat és a Szálásira utaló rabszám: 9323. Az este nyolckor kezdődő vacsorán üres helyet hagytak a börtönben lévő vezérnek, s imádkoztak a mielőbbi szabadulásáért. Elhangzott a Szálasi személyét középpontba állító Hungarista Hiszekegy is. Idővel pedig megszülettek a Szálasi-kultusz relikviái is: a röplapok mellett Szálásit ábrázoló fotók, képeslapok, festmények, érmék és jelvények, sőt embernagyságú Szálasi-szobor is készült. Ezek készítői és terjesztői ellen az igazságszolgáltatás izgatás vétsége miatt indított eljárást. A 9323-as szám használata is azért terjedhetett el, mert Szálasi nevének pozitív említése bünelkövető magasztalásának számított, amit ugyancsak büntettek.

A mítoszgyártás praktikus haszna volt, hogy a hungarista mozgalom célkitűzéseinek meg nem valóságosulását is magyarázhatták azzal: a sikernek Szálasi szabadulása az előfeltétele. 1940 szeptemberében úgy tűnt, hogy ez valóban így van. Szálasi szabadulásával lényegében egyidejűleg jelentette be a németek felé gesztust tevő Teleki-kormány a szélsőjobboldal régi sérelmének számító 1938. évi 3800-as számú miniszterelnöki rendelet módosítását, amely eltiltotta a köztisztviselőket a szélsőjobboldali párttagságtól. A hónap végén pedig a két legnagyobb nemzetiszocialista párt egyesülésével lényegében megvalósult a régóta vágyott nyilasegység. Az így egységpárttá növő Nyilaskeresztes Párt vezetője Szálasi lett, helyettesei pedig a pártegyesülés két létrehozója: Hubay Kálmán és a másik oldalról Ruszkay Jenő. Az idill azonban nem tartott sokáig. Hamarosan kiderült, hogy a hön áhitott messiás elérékezésével nem jött el a kánaán. Politikai téren ugyanis semmi sem változott. Sőt: 1940 novemberében új kihívója támadt a nyilas egységpártnak, amikor Imrédy és hívei kiléptek a kormánypártból és megalapították a Magyar Megújulás Pártját, amelyet nemzetiszocialistaként határoztak meg. Hamarosan kiderült, hogy Szálasi és Imrédy nem hajlandó és személyi okokból nem is képes az együttműködésre; a németek erkölcsi támogatását pedig a tapasztalt Imrédy élvezte. Ez jelentős szívóerőt jelentett az érvényesülni vágyó Szálasi-párti nemzetiszocialista politikusoknak. Mindezt tetézte, hogy Szálasi közel sem bizonyult olyan jó vezetőnek, mint Hubay. Ideológiai alapokon álló fejtegetéseit ugyanis nem lehetett lefordítani napi politikai gyakorlattá, s emellett vezéri allűrjei is nehezítették a vele való együttműködést. Szálasi ugyanis egyértelműen a róla kialakított mitikus kép hatása alá került, s meggyőződésévé vált saját messianisztikus szerepe és tévedhetetlensége. Egyúttal azt is komolyan gondolta, hogy pártjában mindent neki személyesen kell jóváhagynia. Ezt pedig a korábban jóval nagyobb önállósággal rendelkező politikusok nehezen viselték.

1941 szeptemberében, alig egyévnnyi együttműködés után fel is bomlott a nyilasegység, s a Szálasi-pártból kilépők Pálffy Fidél vezetésével előbb önállósodtak, majd összefogtak Imrédyvel. 1942 februárjában Szálasi két helyettese (Hubay és Ruszkay) is elhagyta a Nyilaskeresztes Pártot és átlépett az Imrédy-Pálffy-féle pártszövetségbe. A nyár elején pedig ugyanígy tett Málnási is. Hubay és Málnási kilépése nemcsak meggyengítette a pártot, de a vezér nimbuszának is ártott, ugyanis az ekkor folytatott nyilatkozatháború során Szá-

lasi legközvetlenebb munkatársai vonták kétségbe a kialakított kép hitelességét. Hubay politikai realitásérzékét és vezetői alkalmasságát kérdőjelezte meg, Málnási viszont már az elmeállapotát is.¹⁶ Mindehhez hozzájárultak a Szálasi nimbuszát megtépázni szándékozó egyéb lejárató akciók. Ezek közül kiemelhető a származását kétségbe vonó híresztelés, valamint a riválisok és még inkább a korábbi párthívek által írt leleplező célú pamfletek.¹⁷ E körbe sorolhatjuk a rivális politikai sajtóban rendszeresen megjelenő karikatúrákat és élcelődéseket, melyek Szálasi sajátos elképzeléseit és nyelvhasználatát igyekeztek nevetségessé tenni.

1942 nyarára tehát Szálasi messianisztikus küldetésében jószerevével már csak ő maga és leghűbb párttársai hittek. A magyar nemzetiszocialista tábor vezetőereje ekkorra már az Imrédy és Pálffy nevéhez köthető pártszövetség lett. Az 1944. március 19-i német megszállás után ennek megfelelően csak Imrédy politikai tapasztalattal rendelkező emberei kaptak szerepet a Sztójay-kormányban. A németek általi mellőzöttség újabb pofon volt a Szálásiban hívóknak. Végül őt és pártját csak akkor vonták be az ország ügyeinek irányításába, amikor minden háborúpárti és németbarát erő egységfrontját akarták megvalósítani. Ez lett a Törvényhozók Nemzeti Szövetsége. Horthy és a kormány puccsal történő leváltását azonban csak a legvégső esetben támogatták a németek. Ez akkor következett be, amikor a kormányzó fegyverszünetet kért a szovjetektől, s ennek jegyében deklarálta Magyarország háborúból való kiugrását. Az ekkor hatalomra kerülő nemzetiszocialista koalíciós kormánynak Szálasi pártja úgy válhatott meghatározó erejévé, hogy a pártvezér csak akkor volt hajlandó másokkal koalícióra lépni, ha hívei adhatják a miniszterek többségét. Az ekkor felerősödő háborús propaganda a vezért Magyarországot utolsó reményeként mutatta be, hangsúlyozva, hogy mindenkinek választania kell a szovjetellenes háború és Szálasi hungarizmusa, valamint a sztálini megszállás és rab-
szolgaság között.

1945-ben minden tekintetben fordult a kocka: Magyarország szovjet megszállás alá került, s a berendezkedő új hatalom a népbírószági eljárások révén a vádlottak padjára ültette a Horthy-korszak politikai, katonai, adminisztratív elitjét és számos hivatalnokát is – a háborús és népellenes bűnök elkövetőivel együtt. E körből nem maradtak ki a nemzetiszocialista politikusok sem. Sőt éppen körükben volt a legmagasabb a halálos ítéletek aránya. Ez abba a koncepcióba illeszkedett, mely szerint a nyilasok vezette ország volt Hitler „utolsó csatlósa”, egyúttal az ország háborús szenvedéseit és a holokausztért is elsősorban a nemzetiszocialistákat tették felelőssé. Ez jól érzékelhető az állampárti

¹⁶ PAKSA Rudolf: *Pártbomlás vagy bomlott elme? Málnási Ödön Szálasi-jellemzésének forrásértékéhez = „... nem leleplezni, hanem megismerni és megérteni” (Romsics Ignác). Tanulmányok a 60 éves Romsics Ignác tiszteletére*, szerk. Gebei Sándor – ifj. Bertényi Iván – Rainer M. János, Linceum, Eger, 2011, 402–410.

¹⁷ UNGHVÁRY Sándor: *Mit láttam az Andrássy-úti nyilasházban? A hungarizmus élete és bukása*, Új Somogy Nyomda, Kaposvár, 1939; *Nyilas áfium, vörös maszlag*, ifj. Rácz Kálmán, Kassa, 1939; MIKES Péter: *A nyilasmozgalom álarc nélkül*, Szeder Ferenc, Budapest, 1940; ÁTS Béla – HORVÁTH József – PARKÁNYI István – Tali András: *Tetemrehívás. Nyílt levél Szálasi Ferenc úrhoz, a Nyilaskeresztes Párt vezetőjéhez*, Horváth József, Budapest, 1941; BUDAVÁRY László: *Zöld bolsevizmus. A nemzetietlen nyilas-mozgalom hűséges és döbbenetes képe*, Nemzeti Élet, Budapest, 1941; TÖRÖK András: *Szálasi álarc nélkül. Öt év a Szálasi mozgalomban, Fővárosi Nyomda, Budapest, 1941*; EGYÉNY Károly: *Feleljen, Szálasi úr!*, Népi Törekvések Szolgálat, Budapest, 1942; *Egyény Károly Válasza könyve és személye ellen intézett nyilas támadásokra*, szerzői kiadás, Budapest, 1943.

korszak történetírásában, amely inkább volt antifasiszta propaganda, semmint a valóság feltárására irányuló tudományos tevékenység.¹⁸ Nem meglepő tehát, hogy Szálasi a marxista állampárti történetírásban a legnegatívabb politikusként jelent meg: az ország elárulójaként, alávaló gazemberként, aki egy bűnözőkből és lumpen elemekből álló „banda” élén tönkretette az országot. Szálasi egyik állandó jelzője lett az 1944-ben általa viselt méltóságra (nemzetvezető) utaló szójáték: nemzetvesztő. Ilyen és ennél jóval dehonesztálóbb jelzőkkel illették az egész Horthy-kori szélsőjobboldalt. A szaktudomány az 1960-as évektől fokozatosan revideálta e nézeteket. A tudományos publikációk Szálasi-képe az 1980-as években általánosan elfogadott „demagóg diktátor”-tól fokozatosan az eszméiben vakon hívő fantasztára változott.¹⁹ A Szálásiról folyó tudományos viták egyik visszatérő kérdése: vajon örültnek tekinthető-e Szálasi?²⁰

Az antifasiszta propaganda által meghatározott Magyarországtól eltérően az 1945 és 1956 között több hullámban Nyugatra menekült egykori szélsőjobboldaliak tovább áptolták a Szálasi-kultuszt.²¹ Ennek jegyében újra kiadták műveit, s a nemzetiszocialista mozgalmat igyekeztek tisztázni az antifasiszta propaganda által hirdetett rágalmak alól. Ebből aztán többnyire szerecsenmosdatás lett. Ha hinnénk az emigrációban született visszaemlékezéseknek és apologetikus írásoknak, akkor a nemzetiszocialista mozgalmat szociálisan érzékeny, keresztény elkötelezettségű demokrata mozgalomnak – már-már nyugati stílusú kereszténydemokráciának látnánk. Olyannak, amelynek 1945 előtti szovjetellenessége afféle européer nyugatiasság volt, mintegy a hidegháborús szembenállást megelőlegezve. Arról azonban „elfelejtettek” szólni a szerecsenmosdatók, hogy a magyar nemzetiszocializmus egykor nemcsak a szovjetek, de a nyugati demokráciák ellen is hadat viselt. Ugyanígy nem említették vagy elbagatellizálták a holokausztban játszott szerepüket is, s minden felelősséget igyekeztek másokra (a németekre, a nem segítő angolszász hatalmakra, a népirtástól ugyancsak nem idegenkedő szovjetekre, sőt a destruktívnak tartott zsidókra is) áthárítani. Egykori, állítólagos demokratikus elkötelezettségük hangoztatása pedig rendkívül jó példája az emigráns szélsőjobboldaliak „ideológiai rugalmasságának”. Szálasi e körben az eszméi igazáért a mártírságot is vállaló hősként, erkölcsös és puritán emberként, nagy politikai gondolkodóként jelent meg. E nézeteket az 1989-es rendszerváltás után lassan újra felfedezte magának az erre fogékony közönség. Így az egykori nemzetiszocialista írások kiadása önálló kiadói profillá lett, s különféle belterjes és kis példányszámú folyóiratokban és kötetekben megjelentek a mozgalmat és Szálásit mentegető és idealizáló írások is. Ezek némiképp nagyobb publicitást kaptak a tematikus internetes portálok és a körjük szerveződött

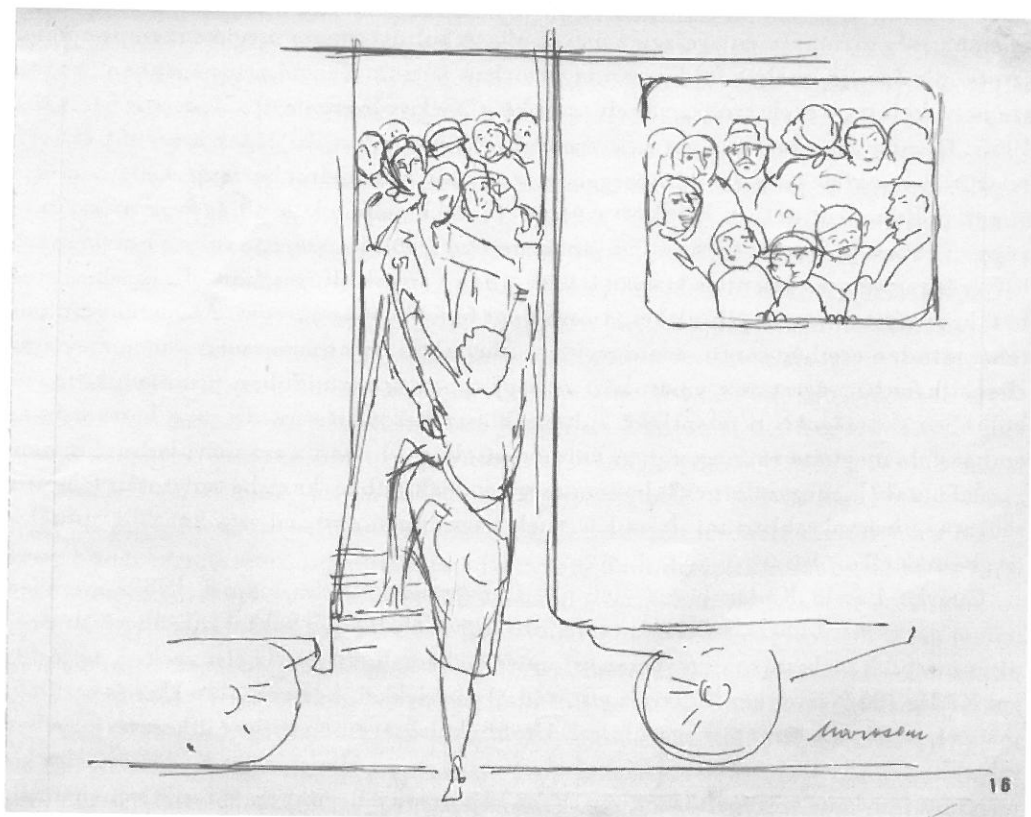
¹⁸ Ennek máig ható alapműve Lévai Jenő: *Horogkereszt, kaszáskereszt, nyilaskereszt*, Müller Károly, Budapest, 1945; valamint Lévai más vonatkozó munkái.

¹⁹ Vö. KARSAI László: *Szálasi*, Rubicon 1992/10., 4–13; Uő.: *A demagógia diadala Magyarországon: Szálasi*, Rubicon 1996/3. 14–23.

²⁰ KARSAI László: *Szálasi Ferenc elmeállapota*, Archivnet 2011/6. (www.archivnet.hu/kuriozumok/szalasi_ferenc_elmeallapota.html). Vö. ERŐS Ferenc: *Kommentár Bakody Aurél véleményéhez*, Archivnet 2012/1. (www.archivnet.hu/kuriozumok/kommentar_bakody_aurel_velemenyehez.html).

²¹ STARK Tamás: *Nyilas írások 1945 után*, Történelmi Szemle 2000/3–4., 291–308; KOVÁCS Tamás: *A nyilas emigráció 1945–1968*, Rubicon 2008/1., 64–68.

újhungarista csoportok rendezvényei révén. 2004-ben jelentős botrányt kavart, amikor egy ELTE-s bölcsészhallgató Szálasi-t a legnagyobb magyar filozófusként elemző szakdolgozatot akart készíteni. Halálának 65. évfordulójára pedig elkészült az első – magánterületen álló – Szálasi-emlékmű. A látványos és gyakran a média által erősen túlértékelt kezdeményezések ellenére napjainkban a Szálasi-szimpatizánsok száma társadalmi méretekben elhanyagolható.

Győri átszállás